

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η

Κατ' ἀρχὰς αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκφράσω, πρὸς ἐσᾶς, σεβαστὲ κύριε Πρόεδρε, καὶ πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, βαθεῖς εὐχαριστίες γιὰ τὴν ἐκλογή μου ὡς ἀντεπιτελλόντος μέλους, τὴν ὁποία θεωρῶ μεγάλη τιμὴ. Γιατί, πράγματι, τί θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ περισσότερο τιμητικὸ γιὰ ἓναν ἐπιστήμονα ἀπὸ τὸ νὰ ἀνήκει στὴν Ἀκαδημία, τὴν ὁποία κάποτε ἴδρυσε ὁ Πλάτων! Παράλληλα, ἐπιτρέψτε μου νὰ ἀντιληφθῶ αὐτὴν τὴν ἐκλογή σὰν ἀναγνώριση τῆς τεσσαρακονταετοῦς ἐπιστημονικῆς μου δραστηριότητος στὸν χῶρο τοῦ ἀστικοῦ δικονομικοῦ δικαίου. Χαίρομαι δὲ ἰδιαίτερα, γιὰ αὐτὴ ἡ ἀναγνώριση προέρχεται ἀπὸ μιὰ τόσο φημισμένη πλευρά.

Μετὰ ἀπὸ τὸν δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον, τὸ ἀστικὸ δικονομικὸ δίκαιο ἐγίνετο πλουσιότερον σὲ σημασίαν καὶ περιεχόμενον. Ἡ δογματικὴ τοῦ δικονομικοῦ δικαίου γινώρισε μεγάλη ἔξαρση κατὰ τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο. Οὐδέποτε δημοσιεύθηκαν τόσες πολλὰς δικονομικὲς μονογραφίαι, ὅσες σὲ αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα. Ἀλλὰ καὶ ἡ διεθνὴς σημασία τοῦ ἀστικοῦ δικονομικοῦ δικαίου μεγεθύνθηκε διὰ μέσου τῶν στενῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν κρατῶν. Σχετικὰ ἀναλογίζομαι τὶς πολλὰς διεθνεῖς συμβάσεις ποὺ ἀφοροῦν τὸ δικονομικὸ δίκαιο, τὴν ἐξάπλωση τῆς διεθνοῦς διαιτησίας, τὶς προσπάθειες γιὰ ἓνα ἐνιαῖο δικονομικὸ δίκαιο στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρον καί, ἰδιαίτερα, τὶς στενὰς προσωπικὰς ἐπαφὰς ποὺ συνδέουν τοὺς γερμανοὺς δικονομολόγους μὲ τοὺς δικονομολόγους ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐπιτρέψτε μου δὲ νὰ τονίσω μὲ ἰδιαίτερη εὐγνωμοσύνη τοὺς δεσμούς μου μὲ τοὺς ἀξιοτίμους Ἑλληνας συναδέλφους, μὲ πρῶτον ἀνάμεσά τοις τὸν καθηγητὴ καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας κ. Γεώργιο Μητσόπουλο. Τελικά, οἱ οὐσιαστικὲς μεταβολὲς στὸν νομικὸ μας χῶρον ὀφείλονται ἐπίσης καὶ στὸ γεγονὸς, ὅτι οἱ βασικὲς διατάξεις τοῦ δικονομικοῦ δικαίου θεωρήθηκαν τόσο σημαντικὲς, ὥστε ἀποκρυσταλλώθηκαν στὰ Συντάγματα πολλῶν χωρῶν. Γίνεται μάλιστα λόγος γιὰ συνταγματοποίηση τῆς δίκης καὶ γιὰ τηρητέα ἀπὸ τὸ δικαστήριον διαδικασία ποὺ θεωρεῖται ὡς «ἐφαρμοσμένον συνταγματικὸ δίκαιο». Στὰ ἐπόμενα θὰ ἤθελα νὰ ἐκθέσω τὶς βασικὰς συνιστώσας αὐτῆς τῆς ἱκανοποιητικῆς ἐξελίξεως.

1. Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

Ἡ συνταγματικὴ ἐδραίωση τῆς διαδικασίας ἀρχίζει ἤδη μὲ τὴν πρόσβαση στὸ δικαστήριον. Ἡ ἀξίωση παροχῆς δικαστικῆς προστασίας (ἄρθρ. 20 παρ. 1 ἐλλ. Συντ., 28 θεμελιώδους Νόμου τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδιακῆς Δημοκρατίας = Θεμ. Ν.) συμπεριλαμβάνει τὴν ὑποχρέωση τοῦ δικαστηρίου νὰ παραλαμβάνει τὴν ἀγωγή, νὰ προετοιμάζει καὶ πραγματοποιεῖ σὲ εὐλόγῳ χρόνῳ τὴν προφορικὴ συζήτηση, νὰ τὴν διευθύνει δίκαια, νὰ ἀξιολογεῖ ὅλους τοὺς προτεινόμενους πραγματικοὺς καὶ νομικοὺς ἰσχυρισμούς καὶ νὰ

εκδίδει απόφαση. Έξ ἄλλου, ἡ ὀρθή δικαστικὴ ἐπιδίωξις ἢ προστασία τῶν δικαιωμάτων εἶναι κατ' ἐξοχὴν τότε μόνον δυνατή, ὅταν ὁ διάδικος μπορεῖ νὰ συμβουλευέται καὶ εκπροσωπεῖται ἀπὸ δικηγόρο τῆς δίκης του ἐπιλογῆς. Ἔτσι, ἡ ἀπαγόρευση τῆς εκπροσωπήσεως ἀπὸ δικηγόρους θεωρεῖται στὴ Γερμανία ὡς μιὰ ἀντίθετη πρὸς τὸ Σύνταγμα δυσχέραση τῆς προσβάσεως στὸ δικαστήριον.

Παράλληλα ἡ προσφυγὴ στὴ δικαιοσύνη δὲν πρέπει νὰ παρακωλύεται μὲ ἀξεπέραστα ἐμπόδια. Ἔτσι, τὸ Κράτος ὀφείλει νὰ ἐξασφαλίζει σὲ ἐνδεεῖς ἀρωγὴ στὴ δικαστικὴ δαπάνη καὶ νὰ ἀντιμετωπίζει τὸ ζήτημα τῆς ἀγνοίας τῆς γλώσσας.

2. Ο ΝΟΜΙΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΔΙΚΑΣΤΗΣ

Ἡ ἐγγύηση τοῦ νόμιμου δικαστῆ (ἄρθρ. 8 ἐλλ. Συντ., 101 Θεμ. Ν.), ἡ ὁποία περιελήφθη γιὰ πρώτη φορὰ στὸ γαλλικὸ Σύνταγμα τοῦ 1791, ἐνδυναμώνει τὴν ἐμπιστοσύνη στὴν οὐδετερότητα τοῦ δικαστηρίου, ἀφοῦ ἡ ὑπόθεση ἐκδικάζεται ἀπὸ δικαστές, οἱ ὅποιοι ἔχουν προσδιορισθεῖ ἐκ τῶν προτέρων κατὰ τρόπο γενικό. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, καθίσταται ἀδύνατη κάθε ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ χειραγώγηση τοῦ δικαστῆ, ἐνῶ παράλληλα λαμβάνεται ὑπ' ὄψη καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἐπὶ ὑπάρξεως ἰδίων προϋποθέσεων καθένας ἔχει τὸν ἴδιο δικαστῆ. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀνεξαρτησία τῶν δικαστῶν (ἄρθρ. 87 ἐλλ. Συντ., 97 I Θεμ. Ν.), τὴν ὁποία ἐνισχύει ἡ ἰσοβιότητά τους, ἐξασφαλίζει ὅτι ἀποκλειστικὸς γνώμων τῶν ἐνεργειῶν τους εἶναι ὁ νόμος καὶ τὸ δίκαιο.

3. ΤΑ ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Στὴ διαμόρφωση δικαιοκρατικῆς διαδικασίας συμβάλλουν τὰ λεγόμενα «διαδικαστικὰ ἀτομικὰ δικαιώματα». Ἡ ἀξίωση δικαστικῆς ἀκροάσεως (ἄρθρ. 20 ἐλλ. Συντ., 103 I Θεμ. Ν.), ἡ magna charta τῆς διαδικασίας ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, σημαίνει ὅτι κάθε ὑποκείμενο τῆς διαδικασίας δικαιούται νὰ προβάλλει τοὺς πραγματικούς του ἰσχυρισμούς, νὰ τοὺς ἀποδεικνύει καθὼς καὶ νὰ λαμβάνει γνώση τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἀντιδίκου του. Στὸ δικαίωμα τῶν συμμετεχόντων γιὰ ἔκφραση γνώμης ἀντιστοιχεῖ ἡ ὑποχρέωση τοῦ δικαστηρίου νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψη καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τοὺς ἰσχυρισμούς τῶν διαδίκων, νὰ διατάσσει τὶς προτεινόμενες ἀποδείξεις καὶ νὰ τηρεῖ τὶς σχετικὲς προθεσμίες. Τὸ δικαίωμα τῆς ἀποτελεσματικῆς παροχῆς ἔννομης προστασίας συνυφάνεται ἄμεσα μὲ τὴν ἀξίωση γιὰ ἐπιτάχυνση τῆς διαδικασίας: διότι ἡ βραδεῖα περάτωση τῆς δίκης θίγει καθ' ἑαυτὴν τὸ κύρος τῆς δικαιοδοτικῆς ἐξουσίας. Στὰ ἴδια πλαίσια ἐντάσσεται καὶ ἡ γενικὰ πλέον ἀναγνωριζόμενη ἀξίωση γιὰ χρηστὴ διεξαγωγὴ τῆς δίκης (fair trial).

Μεταξὺ τῶν οὐσιαστικῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ἰδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται καὶ «ἰσότητα τῶν ὄπλων, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία καὶ οἱ δύο διάδικοι πρέπει νὰ ἔχουν τὶς ἴδιες πιθανότητες ἐπιρροῆς στὶς ἀποφάσεις»· τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς προσωπικότητος, τὸ ὁποῖο, στηριζόμενο στὴν ἀξιοπρέπεια τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητος, προστατεύει λ.χ. τοὺς θιγόμενους κατὰ ἰδιαίτερα δραστικὸ τρόπο ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴ ἐκτέλεση ἢ ὑπὸ προϋποθέσεις καθιστᾶ ἀπαράδεκτη στὴ δίκη τὴ χρῆση παράνομων ἀποδεικτικῶν μέσων· καὶ τὸ δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἰδιοκτησίας.

4. Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Ὁ δικαστικὸς ἔλεγχος τῆς συνταγματικότητος ἐνὸς νόμου δὲν θεωρεῖται πάντοτε σύμφωνος μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν. Ὅπου, πάντως, γίνεται δεκτὸς ὁ ἔλεγχος αὐτός, ἀνακύπτει τὸ ζήτημα τῆς ἀρμοδιότητος: πρέπει νὰ εἶναι ἀρμόδιο κάθε δικαστήριον ἢ ἡ ἀρμοδιότητα ὀφείλει νὰ συγκεντρώνεται σὲ ἓνα συνταγματικὸ δικαστήριον; Ἀλλοτε ὁ συνταγματικὸς ἔλεγχος διενεργεῖται παρεμπιπτόντως ἀπὸ τὰ δικαστήρια (ὅπως στὴν Ἑλλάδα) ἄλλοτε κυρίως ἀπὸ τὸ συνταγματικὸ δικαστήριον (ὅπως στὴ Γερμανία). Στὸ τελευταῖο εἶναι ἐπίσης δυνατό νὰ προσβληθοῦν δικαστικὲς ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες βλάπτουν τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ διαδίκου. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐξασφαλίζεται στὰ συνταγματικὰ δικαιώματα μιὰ ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικὴ ἰσχὺς καὶ ἓνα ὑψηλὸ προληπτικὸ ἀποτέλεσμα. Ἐν προκειμένῳ, μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ κριτηρίου τῆς βαρύτητας, μὲ τὴν ὁποία θίγονται τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα τοῦ ἡττημένου, ἀποφεύγεται ὁ κίνδυνος νὰ καταστεῖ τὸ συνταγματικὸ δικαστήριον ὑπερνααιρετικὸ δικαστήριον.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Ἐφθασα ἤδη, ἀξιότιμοι συνάδελφοι, στὸ τέλος τῆς σύντομης ὁμιλίας μου. Θὰ πρέπει νὰ ἔγινε σαφές, σὲ ποῖο βαθμὸ, μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον, ἔχει ἐπανζηθεῖ ἡ ἐπίδραση τῶν συνταγματικῶν κανόνων δικαίου στὴ διαδικασία ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων. Τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα ἐκφράζουν τὴν προσπάθεια μεταγίσεως τῶν ὑψιστῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου στὸ γραπτὸ δίκαιο. Ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ δικονομικοῦ δικαίου μπορούμε νὰ εἴμαστε ὑπερήφανοι γιὰ τὸ ὅτι ὁ χώρος μας δὲν ἀποτελεῖ, ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ μὲ κριτικὴ διάθεση, ἓνα τεχνικὸ δίκαιο στερημένο ἠθικῶν ἀξιῶν, ἀλλὰ ἀντίθετα ἀξίζει, κατὰ τοὺς βασικοὺς του τομεῖς, νὰ ἔχει τὰ θεμέλιά του στὰ Συντάγματα τῶν Χωρῶν.